

Statický a dynamický aspekt osoby

„Individuální substance“ versus „rozumová přirozenost“

Podívejme se nyní na Boethiovu definici a rozeberme postupně jednotlivé body i s jejich důsledky. V Boethiově geniální definici se ukazují hlavní komponenty personálního myšlení: *individualita*, *rozumovost* (racionalita a svoboda) a *substancialita* (svébytnost, nezávislost). Všechny koncepty člověka, které tyto věci popírají, člověka nějakým způsobem degradují.

Nejprve si všimněme vzájemné provázanosti statického (individuální substance) a dynamického (rozumová přirozenost) prvku. Člověk je jistým způsobem bytostně konstantní, neměnný, stále identický. Zároveň je ale z jiného hlediska maximálně dynamický. Lidský život je po této druhé stránce uskutečňován v celé síti vztahů k jiným lidem, k věcem okolo nás, a to jak v aspektu synchronním, tak v diachronním. V tomto smyslu platí, že plně se člověk může uskutečnit pouze ve vztazích k jiným osobám. Nejedná se zde o extrémní pozici, kterou také někteří myslitelé zastávají, že totiž člověk jakožto člověk je ustaven výhradně svými vztahy. Taková pozice je neobhajitelná, protože ke vztahu jsou zapotřebí přinejmenším dva jedinci, kteří teprve následně mohou nějaký vztah mezi sebou navazovat. Lidský jedinec je jakožto svébytná skutečnost (substance) bytostně prioritní a vztah je něco, co existuje pouze a jen díky existenci vztahujících se jedinců. Jde o to, že člověk, jakkoli je jeho lidství v jistých momentech neměnné a konstantní (udržuje jednotu druhu i identitu „já“ jednoho každého člověka), obsahuje některé potence, možnosti, schopnosti, které nejsou jaksi „hotové“ a jednou provždy pevně dané. Jsou to potence, které se celý život uskutečňují, postupně přecházejí do aktu a tím tak subjekt jistým způsobem mění, zdokonalují, rozvíjejí a naplňují. Příkladem je poznávací schopnost, která při své realizaci člověka mění (mění se míra jeho vědění) a tím i zdokonaluje. Proto je malé dítě stejně člověkem jako dospělý, ale má své lidství méně dokonale uskutečněné a naplněné. Člověk je tedy po jedné stránce stále stejný, tzn. je zachována jeho individualita, po jiné stránce stále jiný a jiný – vyvíjí se. Vývoj a dynamika života však není myslitelná bez neměnného základu a naopak, tento neměnný základ by se stal naprosto sterilním a nezajímavým, pokud bychom škrtili dynamiku vývoje jedince.

Důležité je to, že personální uskutečnění je možné jen ve vztahovém charakteru lidského bytí. Sebe-uskutečňování člověka, realizace všech schopností a možností člověka, je možná jen ve vztahu k jiným lidem. Být osobou znamená mít vztahy k jiným. Předpokladem toho je individualita a svébytnost. Dynamika racionálního života, k němuž neoddelitelně patří rozum a svobodná vůle, pak umožňuje vztahovou realizaci lidského života v kontextu jiných osob.

Malý exkurs o teologických souvislostech

Vztahový charakter osoby má svůj kořen v teologickém pojetí Boží Trojice. Trojice božských osob se podle křesťanské věrouky liší pouze svými vztahy, nikoli svou podstatou. Otec, Syn a Duch svatý jsou tři osoby, které ale sdílejí jediné božství. Vztahy pojící se k osobám jsou tedy zvláště v křesťanském myšlení velmi důležité. Podle křesťanské víry je v Bohu veškerá dokonalost. Ve tvorech nacházíme dokonalost jaksi roztržštěnou – uskutečněnou v omezené míře. V Bohu je tato dokonalost v naprosté a nepřekonatelné plnosti. Tato plnost dokonalosti znamená, že se všechny dokonalosti, které u tvorů známe jako od sebe odlišné a mnohé, setkávají a splývají v jednu jedinou nejvyšší dokonalost. Odlišnost totiž znamená jakýsi rozdíl, kdy jeden má něco, co nemá druhý. Něco takového však v Bohu možné není. Všechny dokonalosti se ve své nekonečné plnosti setkávají v naprosté jednotě. Bůh je tedy jeden.

Dokonalost osobního bytí však vyžaduje vztahovost. Nemůže to být vztah ke tvorům, protože to by Boží dokonalost závisela na něčem mimo Boha, na jeho vlastním stvoření. Bůh však nemůže být na ničem ani na nikom závislý. Vztahovost se tedy musí uskutečňovat v nitru Božího bytí, v oné jednotě plné dokonalosti. Proto říkáme zdánlivě paradoxně, že Bůh je jediný a přitom je ve třech Osobách. Přistupujeme-li k Bohu jaksi „odspodu“, tj. ze strany tvorů, mohlo by nás to svádět k myšlence, že je Bůh jaksi „složený“ z mnoha dokonalostí. Musíme však tuto perspektivu obrátit, protože ačkoli je na rovině lidského poznání prioritní náš viditelný svět, který poznáváme nejdříve, na rovině bytí je prvotní Bůh, který je původem a tvůrcem veškeré reality. Nelze tedy říkat, že Bůh je souhrnem dokonalosti tvorů, ale naopak, tvorové jsou nedokonalou a částečnou realizací jediné dokonalosti Boží. O všem pozitivním, co najdeme ve tvorech, můžeme říci, že je to u Boha také a to původním způsobem a v míře nejvyšší. Bůh je substancí, Bůh je veliký, Bůh je moudrý, Bůh je milující. Zde vypovídáme o Bohu kategorii substance, kvantity, kvality a vztahu. Ale nemůžeme je vypovídat stejným způsobem, jako je vypovídáme o tvorech. Musíme je jaksi „očistit“ od oné roztržitésti a částečnosti, která je vlastní tvorům, a navrátit je prapůvodní jednotě. V Bohu totiž není mnohost, ale nejvyšší stupeň jednoty, v níž je plně realizováno jak to, co u tvorů nazýváme substancí, i to, co nazýváme vztahem. Člověk není subsistující vztah jako osoba božská, ale je bytostí, jejíž realizace je nutně spojena s navazováním vztahů. Vztahovost tedy musí být jedním z nejdůležitějších bodů, o které se ve filosofii člověka bude jednat. Tolik prozatím k teologickým souvislostem osobního bytí Boha a osobního bytí člověka.

K problému individuality

Individuum znamená něco nerozděleného: *in* je záporka a *dividere* znamená latinsky rozdělit. Tvrdit o člověku, že je individuem tedy znamená tvrdit o něm, že je bytostně celistvý, nesložený. Tím se nechce popírat, že by člověk neměl fyzické nebo metafyzické části. Člověk je bezpochyby složen z orgánů, údů, tkání, resp. z atomů, je jako druh jistě složen z rodu (živočich) a druhové difference (rozumový) atd. Je však celistvý a nesložený jakožto člověk, tedy po své druhové, formální stránce. Člověk není jednota jako hromada písku, kde je jednota dána pouze nahodile, vedle-sebe-bytím jednotlivých zrn písku, ale je bytostnou jednotou. Narozdíl od takové jednoty je například hromada kamenů bytostně nikoli jednotou, ale mnohostí. Oddělené části mnohosti zůstávají samy sebou i mimo celek. U člověka, stejně jako u každého jiného individua, je tomu jinak. Po rozdělení na části už se nejedná o tytéž části schopné existence beze změny. V tomto smyslu je nerozdělitelný a tedy individuální. Alternativami této pozice je:

- akcidentalizace člověka – přesvědčení, že člověk je pouhým projevem či vlastností nějaké vyšší individuality, a
- skladebný pohled na člověka, který odpovídá výše zmíněnému pojetí nahodilé jednoty.

Výše zdůrazňovaná komplementarita statického a dynamického prvku lidského bytí je velice důležitá. Důraz na onu individuální svébytnost, tedy na prvek statický, vedl k novověku k jakési absolutizaci sebe-vědomí subjektu, což se zřetelně ukazuje ve východisku Descartesovy filosofie, kterým je vědomí existence vlastního já. Své nejvyšší vyjádření má tato tendence u Spinozy, u nějž nacházíme monistickou představu jediné světové substance, a u Hegela, kde nacházíme představu vývoje jediné Absolutna – světového Ducha. Důraz na jednotu a substancialitu tak dospěl až k odosobnění subjektu. Paradoxně to byli až novověcí materialisté, kteří se vrátili k zdůraznění společenského charakteru lidských individuálních bytostí. Původní křesťanské východisko pak bylo mnohými odvrženo v domněnku, že je příčinou onoho odosobnění filosofie novověku. Ve skutečnosti je původní křesťanstvím

inspirovaný pojem osoby a všech jeho důsledků nikoli příčinou, ale obětí tohoto novověkého vývoje.